

קול. שירה. איבה*.

תמוז | תשפ"ה

14

14

כתב עת | שירה · ספרות · אמנות
יהודית · נשית · עכשווית

קול. שירה.* איבה

כתב עת לשירה, ספרות ואמנות יהודית נשית עכשווית

עורכת ספרותית: ד"ר דבורה ווגנר
עורכת אמנותית: ד"ר נעה לאה כהן
אמנית הגיליון: חוה ארלבגר

/ גיליון מספר 14 /

פתח דבר

- 6 ◀ דבר העורכת | ד"ר דבורה ווגנר
- 9 ◀ אמנות הכאב | ד"ר נעה לאה כהן
- 11 ◀ Editorial: On Hatred
- 12 ◀ Editorial Note: Art in a Time of Upheaval

שירים

- 17 ◀ שואה | היער זוכר | נחמה גלינסקי
- 18 ◀ דו־קרב | אוולין ריזה
- 20 ◀ ריקוד הנסיעה | פנינה וילינסקי
- 22 ◀ דמעות של סוכר | פנינה וילינסקי
- 23 ◀ זה רק מקרי | אורית קלופשטוק

השבעה

- 26 ◀ פראות אוקטובר - שידור חוזר | אסתר שקלים
- 28 ◀ קולות | שולמית אורבך
- 29 ◀ דררות ומיינות | נעמי מנדלבאום
- 30 ◀ שתי טיפות אימא, ילד | חוה אייזן
- 32 ◀ מתי זה אחרי המלחמה? | ארנינה קשתן
- 33 ◀ כתום קטום (טבח השבעה) | מילכה בנוזימן
- 36 ◀ טלית שכולה | חוה אייזן

סמויה

- 42 ◀ * | תמרה טוביאן
- 43 ◀ Tamara Touvian | Nameless
- 44 ◀ אל תראוני | רבקה מור
- 46 ◀ זן אחר | פנינה גרין
- 49 ◀ * | Susan Colton
- 52 ◀ אנטישמיות | לאה סאקס
- 53 ◀ מיכה | קארינה ס. לינצקי
- 54 ◀ קפה אמריקנו | מיכל פרי
- 57 ◀ ספק | אורית קלופשטוק

בנאליות

- 61 ◀ דבר הלכה בידוע | עפרה ברלב
- 62 ◀ ההסתר, הפיר והפור | חוה אייזן
- 64 ◀ מילים | דנה אריאלי
- 65 ◀ מחבואים | דנה אריאלי
- 66 ◀ בעולם מקביל | דנה אריאלי
- 67 ◀ הילדים | דנה אריאלי
- 68 ◀ עד שיבוא אליהו | א.א.
- 69 ◀ אז מי שרוף על הארץ הזו? | גתית לביאגבאי
- 73 ◀ Shiran Zaray-Mizrahi | In Still of Night

אמנית הגיליון

- 76 ◀ בין קליפות הביצים והכוכב הצהוב | ד"ר נעה לאה כהן
- 84 ◀ רשימת היצירות | האמנית חוה ארלנגר

חברות מערכת: פרופ' רלה קושילבסקי, ד"ר נורית צדרבוים, ד"ר אסתר שקלים
מייסדת כתב העת: ד"ר נעה לאה כהן
ניקוד ועריכת לשון: אפרת פוקס
עיצוב גרפי: חני בן אהרן
עיצוב גרפי: אפרת רבי
הדפסה: דפוס העיר החדשה
הפקה והוצאה לאור: תואר ע"ד | גלריית המקלט
תמונת השער: חוה ארלנגר, **שריטות**, טכניקה מעורבת, צילום: פיפ רוסטאג' | 2009
Chava Erlanger, **Scratches**, mixed media, photo: Pip Rustage | 2009

נדפס בישראל | יולי 2025 | תמוז תשפ"ה

kol@artsheltergallery.com

058-5001019

www.asg.org.il

פול.שירה.

© כל הזכויות שמורות

**כתב העת יצא לאור בתמיכת
משרד התרבות והספורט**

דבר העורכת

ד"ר דבורה ווגנר

"וַיִּרְאֵךְ עֵשָׂו לְקָרְאָתוֹ וַיִּסְמְקָהּ וַיִּפְלַע
עַל צִנְאָרָיו וַיִּשְׁקָהּ" (בראשית לג, ד).
"וַיִּשְׁקָהּ" - נקוד עליו, שלא נשקו
בכל ליבו. רבי שמעון בן יוחי אומר:
הלכה בידוע שעשו שונא ליעקב,
אלא נהפכו רחמיו באותה שעה
ונשקו בכל ליבו" (ספרי במדבר,
פסקה ט).

ברגע דרמטי אחד, עשו רץ אל
יעקב אחיו, מחבק אותו, נופל
על צווארו, נושק לו. לרגע אחד
אנחנו מתפתים להאמין לו. כמה
כמיהה יש בנו להתמסר לחיבוק
הזה, להניח את הראש על כתפיו
של מי ששונא אותנו, להתפייס,
להתעלם מהמשטמה, לנוח, ובכן,
חז"ל חולקים על התמימות העולה
מעמדה זו וטוענים: "הלכה בידוע
שעשו שונא ליעקב".

השאלה המתבקשת היא מדוע
מוזכרת המילה "הלכה", והלוא
אין מדובר בציווי, אין משמעות
אופרטיבית למשפט. מבט העולה
מדברי הפרשנים מקשר בין המושג
"הלכה" למצב הנתון: כשם שההלכה
הפסוקה אינה סובלת שינוי, כך
גם שנאתו של עשו, סמל היריבות
והאיבה בין ישראל לעמים, אינה

סובלת שינוי. היא קבועה, יציבה.
"הלכה בידוע שעשו שונא ליעקב" -
אמת בלתי ניתנת לערעור, אבן יסוד
בתפיסה דתית-פוליטית, ופריזמה
שדרכה יש לראות את אירועי ההווה.
איבה, שנאה, עוינות, משטמה, זדון,
רוע. מה יש בנו היהודים שמצית את
כל אלה? האם זהו חוק טבע שאינו
זז? האומנם אנו שונים כל כך מעמים
אחרים? האומנם יש מן המקומם
בעצם קיומנו?

מה קורה ליהודי שמזהה את בבואתו
במראת המציאות? והלוא מראה
כזאת הוצבה בפנינו שוב ושוב
לאורך ההיסטוריה וגם בימינו.
אשמת שורדים מתערבת בפחד
קמאי. כמה פעמים שאלנו את
עצמנו אם אשמים אנחנו? כמה
פעמים ראינו את הבבואה הנשקפת
ונבהלנו מהעוצמה, מהיופי, מהאמת
שנאחזת בעינינו, מטיחה בנו את
היותנו נציגי עליון, חלק אלוך ממעל
ממש?

מי שהעז להרים עלינו יד, להנחית
עלינו מכות, בפני מי נתן דין וחשבון?
כמה עמים ואימפריות נכחדו?
בשעת עריכת גיליון זה הנתונים
האובייקטיביים והמדדיים אולי

מפתיעים, ואולי מפעימים: ילודה,
תוחלת חיים ומיקום במדד האושר
מהגבוהים בעולם המערבי. מהו
סודנו?

מאז מאורעות שמחת תורה, שנאות
עתיקות הגיחו ממעמקי התיעוב,
והשאלות והלבטים צפו ועלו שוב.
בהמשך כמעט ישיר, בעת עריכת
הדברים, ותוך כדי ריצות תכופות
אל המרחב המוגן, מאורעות מבצע
"עם כלביא" בעיצומם, לא ניתן
להתעלם מגודל השעה. הכול
רלוונטי וביתר שאת.

טלית שכולה / נורית יעקבס צדרבוים

טְלִית שְׂפֹלָה אֵין בָּהּ תְּכֵלֶת

פֶּס שְׁחֹר לְאֶרְכָּה. מִתְאַבְּלֶת.

טְלִית שֶׁל חֵיל שְׁהֵיָהּ

בְּתַפְלָה, קֶצֶר תְּהֵלָה

וְהִכְתֵּר בְּנִפְלָה. חֶלֶל.

צְבָעָה אֶרְגָּמָן - יָזַע אֶדְמָה וְדָם.

טְלִית שְׂפֹלָה עוֹטְפֹת אֶדָם

וּבְשִׁמֵי תְכֵלֶת שֵׁט לוֹ עֵנָן.

השיר נכתב על ידי נורית יעקבס
צדרבוים, במלאות עשר שנים
לנפילתו של צבי יעקבס ז"ל, בעלה
ואבי ילדיה, במלחמת יום הכיפורים,
ומאז הוא מתפרסם בכל שנה בימי
הזיכרון. בחרנו לפתוח בשורות
אלה, שזיקתן לשיר אחר בשם דומה
המופיע בהמשך הגיליון הוכיחה
כי בפערי הזמן אותן מטאפורות
ומשחקי מילים על טלית שכולה
צפו ועלו, והדהדו את קול השכול.

בגיליון זה קיבצנו הגיגים ומכתמים
הלשים חומרים עתיקי יומין עם
רכיבים חדשים וטריים. אספנו
קולות מגוונים של נשים יוצרות,
משוררות והוגות המתחבטות
בסוגיות הללו. בנימה אישית אומר
שכולן נגעו, כולן הרטיטו. לצד
זיהוי השנאה העתיקה, ההבנה
שאין חדש תחת השמש, ההיכרות
העמוקה מדי עם זוועות המלחמה
- בעבר ובהווה - עלה גם קול
שעוד ילך ויגבר, קול של הכרה
בכוחנו, ביופיינו, קול קורא לגאולה,
להנכחת שמו יתברך בעצם קיומנו
ולשגשוגנו.

אם בדרך אמונה נבחר, הרי שהאמת
מפציעה מבין השורות, קורנת

Editorial: On Hatred

► Dr. Dvorah Wagner

Hostility, hatred, enmity, loathing, malice, evil. What is it about us, the Jews, that ignites such powerful negative emotions? Is Jew hatred an immutable law of nature? Are we truly so different from other nations? Is our very existence a provocation?

What happens to the Jew who chooses to recognize in the mirror of reality the reflection of the world's oldest hatred? Time and again throughout history such a mirror has been held up—again in our own days. The guilt of surviving, while so many have not, coexists with a primal fear for the future. How many times have we asked, "are we to blame?" How often have we, in a moment of clarity, glimpsed our image and been unnerved

by its intensity, its beauty, its truth—truth that grips our gaze and forces us to confront the idea—an idea both humbling and empowering—that we are divine emissaries, we are, like rays of light from the sun, expressions of the Infinite on earth?

And those who dared hurt us—who ever held them to account? Yet, so many nations and empires have vanished, while we remain. At the time of this issue's editing, the objective and measurable data may seem surprising, even inspiring: the Jewish State's birth rates, life expectancies, and happiness indices are among the highest in the Western world. What is our secret?

Since the Simchat Torah

pogrom, ancient hatreds have reemerged from the cesspool of human thought.

Questions and doubts regarding our own role and the extent of human progress have resurfaced. In what feels like a continuation of humanity's oldest hatred, these words are being composed in the interval between running to the nearest bomb shelter. And Operation Rising Lion (Am KeLavi) rages on.

The gravity of the hour, as though we are moving toward a climax, cannot be ignored.

In this issue, we have brought together written reflections informed by ancient themes with fresh insights. We collected diverse female voices

—creators, poets, thinkers—wrestling with these questions. On a personal note: each piece struck a chord; each stirred the heart. Alongside the recognition of an age-old hatred, that there is nothing new under the sun, that we have no choice but to maintain a too-intimate familiarity with the horrors of war, both past and present, another voice emerges, one that will only grow louder: a voice that recognizes our strength, our beauty, a voice that calls for redemption, that calls for God's presence to be manifest through our lives, through our flourishing. The path of faith enables the truth to shine forth from the lines written here and between the lines—a truth radiant in all

its splendor, urging us to lift our heads, stand tall, and proclaim liberty.

An omnipresent, subliminal hatred, a force in the world, erupts from time to time. We are living through one of those times. The poems and words of wisdom we have gathered here are sober, direct, sharp, and defiant—voices of pain and fury alongside expressions of hope, faith, and optimism.

May we know, may we remember, that hatred is not our only story. Perhaps it is not our story at all. Rather, the real story is that the very existence of the Jewish

people bears a message for the world—a message of love, of success, of joy, of peace.

It is a well-known halachic principle: Esav hates Yaakov. Perhaps this is an axiom. Perhaps it is Heaven's way of extracting the very best from His people—just as the finest oil is produced from the crushing of the bitterest olives. One way or another, we are living through a formative time, great and fearsome. Its shadow looms large, obscuring the full picture. May we be worthy of clarity on the path ahead. May we soon merit to see the light of the Messiah in our days.

Editorial Note: Art in a Time of Upheaval

► Dr. Noa Lea Cohn

In this issue, we have chosen to spotlight the works of Chava Erlanger from England, recognizing the rare convergence between her artistic voice and the spirit that animates these pages. Alongside her visual creations, we are presenting, for the first time, poetry in English. We do this out of a desire to seek unity and connection over dissent and dispersion and to bridge the geographic and cultural divides that separate Israel and the Diaspora.

"When the cannons roar, the muses fall silent," goes the saying. Yet, precisely out of noise and upheaval, with tears and a broken heart, creativity bursts forth imbued with prophecy, precision, and courage. "Art should be as joyful as a comfortable armchair," said Henri Matisse. But the intention of the art presented in this issue is not to comfort or soothe; it seeks to awaken, not to lull. It does not aim to idealize reality but to bear witness to it—not to deny it, but to sharpen the gaze

and confront it with open eyes.

This is art that does not hesitate to touch on themes of pain, destruction, deafening silence—always with responsibility and with deep respect for the dignity of the human being, created in the image of God, just as the Book of Lamentations dares to enumerate horrors, yet does so in a poetic and precise language, carrying an inner moral compass—without relinquishing faith.

The art expressed here is informed by responsibility—not by empty provocation, nor by seductive beauty, but as a moral act imbued with meaning. The poet Uri Zvi Greenberg viewed poetry as a prophetic mission, a moral outcry to his generation. That call echoes here as well: the call to acknowledge wounds, to carry them gently, not to close one's heart—and in the same breath, to offer healing.

This is art that touches evil, but does not surrender to it; art that gazes unflinchingly at the present, yet speaks of the future in a language of repair.

שואה.

זוֹקֵרֵב אֹוּלִין רִיזָה

סִבְתִּי נוֹלְדָה בְּלִבּוֹב,
הִזְתָּה תְּקוּפָה בּוּיָנָה,
וּבְרָחָה מִזְרָשָׁה
עֵרֵב הַמְּלֻחָמָה.
הִיא הִסְתַּתְרָה בְּכַפְרִים בְּצָרְפֶת,
וְעֵבְדָה בְּחֹזֶה תְּמוּרֹת אֶכֶל וְלִינָה,
לְאַחַר שֶׁהֶעֱבִירָה אֶת שְׁתֵּי בְּנוֹתֶיהָ לְשׁוּיָא.

יוֹם אֶחָד, אֲשֶׁתּוֹ שָׁל בַּעַל הַחֹזֶה שָׁאַלָה אוֹתָהּ:
תְּגִידִי, גְּבֵרֹת רְגִינָה, אַתְּ, שְׁנִסְעֶתְּ הַרְבֵּה בְּעוֹלָם,
כִּבֵּר רְאִית יְהוּדִי?

ריקוד הנסיעה

פנינה וילינסקי

שקט בחלונֵי ועל
השֶׁלֶחַן כוסות קפה
מרוקנות, ציוץ
צפורים לא נשמע
גם היום.

שוב אני עולה על
הרכבת ההיא ושוב
מתחת לחריצים
נעלמים לי הילדים.

ושוב אתה מביט בי
מרחוק, קולע אותי
לצמח משנה.

בכביש 17 חותכת
אותי ב.מ.ו.ו שחרה
עם סטיקר "FREE"
"PALESTINE"

אני מנמיכה מהירות
בקצב מלוח ודמעה
סדוקה לְדִי במושב.

על הרציף ממול
תחנה; מנח לו צעיף
רקום:
"I AM A JEW"

ושוב מריח בי,
רקוד הנסיעה לשם.

פראות אוקטובר - שידור חוזר

אסתר שקלים

למה לא למדתם

אותנו

כדי שנודע

שפראות אוקטובר

היו רק חזרה

העתק ישן נושן

ואין חדש ממת השמש

שהיו בהם

ששורפו, ערפו, שחטו, שחתו,

וקטלו במיני מתות משנות

בראש חוצות

שאנסו, חטפו ועוללים רטשו

לאור יום

יהודים תמימים

תינוקות וטף, נשים וגברים

כל המעשים אחד

או כל אחד

או שנים, או ארבעה או עשרה

לחוד

בשאגות קצובות של "אטבח אל יהוד"

בשמו של אללה הרחמן והרחום

ולכבודו תבדוק

בבגד בעיראק

בחלב בסוריה

במשהד באיראן

בקהיר במצרים

בטריפולי בלוב

בקונסטנטין באלג'יריה

בפס במרוקו

וכל זה

רק מעט מזער

מהפוגרומים והפראות

ביהודי המזרח

לארץ הדורות

לו למדתם

אולי היינו מתפקחים

מראש

איכה

הסתר הסתרתם

את האמת

מאתנו.

מעצמכם.

קולות

שולמית אורנר

הרוח שורקת כל ערב

כמו בכי חנוק

כמו יבבה שנושרכת על הארץ

ואין לה מאסף

רעש מטוסי הקרב

בדרךכם להטיל בנו פדות

קורע את קרום הבקר

משלותו שאיננה

אני שומעת בום בטריקת הדלת

בום באושת היילון

בום בחלום שהתנפץ אל הקרקע

בוטבוטבוט ברוט

מתכופפת

שלא יפלו עלי השמים

דררות ומיינות

נעמי מנדלנאום

מה רומנטי ונאור,

קל ופשוטני

ללכת שבי

אחר הרהב

הזרקן והשחר.

בלי הסת, בלי המגור.

הזרקני.

הצרקני.

מיני צפור פולשת.

לוחמים

ברוח חפץ

מרקדות נוצות של פלשת.

ובתוך כך מנשלים,

נגזלים.

גוזלי זאת הארץ

דוכיפת, ירנזי ודרורים.

שתי טיפות אימא, ילד ◀ חוה אייזן

אתה שתי טפות אמא, ילד
הן סוללות עקשו נתיב רתום
על אבן שאין לה הופכין
מקבעות לעפר שם שאר הרוח
שעולה רחוק מצמח הפרחים
שוברות שתיקת חלקה קטנה תחוה
כי מי ישאל לה למה את בוכה

אתה שתי טפות אמא, ילד
הן נקדו לכם את הרקות בקור
בימים שקפאו שנופרדת
כשפתחה את הדלת למלאכי הבשור
ושאלה אם בסוף, כמוה פחדת
והמבט הקרוע בחר שבעין

ביים התכלת הזהה,
נפער בהלם - "אין"
אתה שתי טפות אמא, ילד
הן אלו מזרזיף אחרון של חיים
כששניכם הלבותם ברעד
מול שריד הזמן שצאיץ ברחמים
ונשטח לקו ארץ לעד

איך הלב שלה נשפך
ברסיסים קטנים של דם
מול סנוור ההבנה
שהחלל תחתיו שפעם
מלאה בו אדם
ונטש בפעם השניה

Nameless

▶ Tamarah Touvian

They roam the hills of Gilead

Weeping their youth

A burnt offering

Their cry

An echo

In the halls of

Silence.

*

◀ תמרה טוביאן

נָעִים וְנָדִים

בְּאֶרֶץ מוֹקְשִׁים

וְאֵף לֹא סָמוֹן אֶחָד

מִי אוֹיֵב וּמִי אוֹהֵב

***

וְאֵתָה לְמָה

לְמָה תִּרְקֹד עַל הַדָּם הַיְהוּדִי

שֶׁבְּכָל אֶרְצוֹת תִּבְל

עוֹמֵד בְּשַׁעַר

וְקוֹרֵא לֹא לְהַתִּיר

אֶת דָּמְךָ

אל תראוני

שאני שמרחרת

שהצללים חרוטים

עמק בבשרי

שלבי שותת דם

וחיים

אל תראוני

שאני שמרחרת

סחרחרת

מלהט וקוד לקבוצת

אל תראוני

שאני שמרחרת

צמרמרת

שירי סערות

אל תראוני

שאני שמרחרת

ששזפתני שמש

העקדות והמוקדים

אל תראוני

שאני שמרחרת

על נהרות בגל

באה בימים

אל תראוני

שאני שמרחרת

באמוק התמסרת

מבתרת חלקים

אל תראוני

שאני שמרחרת

נמזגת שבל

קטרת

שחרה אני

שחרה ונאנה

כרגלי מבשר

עלי הרים

*

▶ Susan Colton

Chalked hopscotch patterns appeared
and faded away

Bikes left out to ride later

Leaves burning near the curb

I remember

Joining others going to and from school

Stickball games in the street Backyards

where we roamed

I remember

Houses played inside or not entered

Bad names we called each other

Dopey Stupid Meany

Until I was called a Dirty Jew

◀ אורית קלופשמוק

יש נחש, אפלו בגן עדן
 אפלו במטה על שפת היאור
 ונחשון שקפץ ראשון
 גם אני מנחשת

יש מכות, כמו הדם
 אני חיה בדמי
 מן היאור עד מטתי
 עד הפגוע ברחבת עירי.

בנאליות.

דבר הלכה בידוע עפורה ברלב

כּוּ, אָחִי הַתְּאוּם
כְּלֵי הַדָּם שֶׁלֶךְ רוּחַשִׁים
שְׁנֵאָה
אֵלֵי
זְבוּבֵי מִלְחָמָה
תְּהוּם פְּרוּשָׁה לְרַגְלֵינוּ

כּוּ, בְּעַל זְבוּב
כְּלֵי הַדָּם בְּגוּפְךָ
מְשֻׁנְעִים שְׁנֵאָה אֲדָמָה
אֵימָה
אֵלֵי

כּוּ, אֲדוּמֵי
מֵאֵז הַנְּזִיד שֶׁבְּלַעַתְּ וְטָרְפָתְךָ
נִטְרָפוּ קִלְפֵינוּ
וְנִפְּוּצוּ לְאַרְבַּע כְּנָפוֹת

אמנית
הגיליון.

בין קליפות הביצים והכוכב הצהוב: חוה ארלנגר והמרחב האמנותי מול השנאה

◀◀ ד"ר נעה לאה כהן

הדימוי הפך את המרחב למעין קיר זיכרון חי (כמו קיר הנצחה בבית כנסת) שבו כל כוכב מהווה סימן לאדם, משפחה או סיפור. באופן צורני, העבודה יוצרת שיח הדוק בין חומר, זיכרון והנגשה, תוך שהיא מדגישה את הבחירה האמנותית כפעולה של תיקון.

האמנית, שהטלאי הצהוב דומיננטי ביצירותיה, מעוררת דילמה מורכבת לגביו. מצד אחד זהו סמל להשפלת היהודים וסימון על ידי הנאצים, ומצד שני הוא מקבל במשבר הוויזואלי שלה ממד חדש - לא רק זיכרון טראומטי, אלא מרכיב אסתטי וכמעט סמל זיהוי (דוגמה עכשווית היא סמל החטופים). הפסים ביצירותיה - שמזכירים את מדי הפסים של מחנות הריכוז וההשמדה - הופכים לרקמה ויזואלית המתמקדת ברווח שבין המטען התרבותי לאמנות הטהורה.

הכוכב הצהוב: בין סמל לסימן אזהרה
בשנת 2013 הוזמנה חוה ארלנגר להציג מיצב מיוחד במוזיאון המלחמה האימפריאלי בצפון אנגליה (IWM North, Manchester) במסגרת יום הזיכרון לשואה. המיצב כלל קיר עצום ועליו מאות כוכבים עשויים חרס - רפרנס ישיר לטלאי הצהוב שאותו אולצו יהודים לשאת על בגדיהם. אולם בניגוד לסמל ההיסטורי המצביע על בידול, השפלה והדרה, הכוכבים של ארלנגר מוצבים זה לצד זה, כל אחד מעט שונה, חלקם סדוקים או שבורים, כך שהם יוצרים דימוי פואטי של זיכרון שמסרב להישכח - אך גם מבקש להיפך לחומר מחשבה מוסרי בהווה.

המיצב נועד להיות זמני, אך עוצמתו ניכרה במפגש הישיר עם הצופה: אי אפשר לעמוד מול שדה הכוכבים בלי לחוש את כובד משמעותו.

בפרט - ומסמלת בכך את המתח והגשר בין שמרנות ופריצה, מסורת ועשייה חדשנית, שביניהן היא חיה. את לימודי האמנות שלה עשתה בבלגיה ובאוניברסיטת מנצ'סטר (MMU), והתמחתה בשילוב בין אמנות פלסטית, חינוך וטיפול באמנות. לצד לימודיה האקדמיים פנתה גם ללימודי חינוך ואנתרופולוגיה, מה שהשפיע על האופן שבו היא מתבוננת באובייקטים - לא רק כצורות, אלא כנושאי משמעות תרבותית עמוקה, כחפצי זיכרון, כקפסולות תרבות. היא שילבה את השפה האמנותית בעבודה טיפולית רבת שנים עם נפגעות טראומה, ניצולי שואה, קשישים וילדים בסיכון. ארלנגר פיתחה מודל טיפולי שבו החומר הקרמי משמש אמצעי לגישור רגשי, ומאפשר ביטוי בלתי מילולי של כאב עמוק.

חוה ארלנגר, אמנית רב-תחומית הפועלת זה עשרות שנים מתוך שפה חומרית עדינה אך נוקבת, משלבת עבר אישי, זהות קהילתית ופוליטיקה של זיכרון. היא נולדה בירושלים לאם אמריקנית ולאב ישראלי. סבתה מצד אימה היא ניצולת אושוויץ, וסבתה מצד אביה הוחבאה בזמן השואה בהולנד על ידי חסידי אומות העולם. ילדותה עברה עליה בין זכרון יעקב לירושלים, ולדבריה היא "חיה עם השואה על הכתף". את שלושת בניה גידלה בין בלגיה לאנגליה. את סביה וסבתה נהגה לפקוד תדיר בשכונת בית וגן בירושלים, שהייתה בשבילה מקור שורשי ומשפחתי. כיום היא ממשיכה את הקריירה האמנותית שלה באנגליה, ומתנדבת שם גם כנהגת אמבולנס - תפקיד לא שגרתי לאישה בכלל ולבת החברה החרדית

- בובות וחלקי בובות מפוררים, חפצי תינוקות. אך דימויים אלה, שמעוררים במבט ראשון רכות וחמלה, הופכים למפגש מטלטל בין התמימות לזוועה. הבובות הקרועות מתפקדות כמטאפורה לילדות שנקטעה, לחיים שנגזרו באמצע. הפנים התינוקיות מחדדות את הבלתי נתפס - כיצד מסוגלת האנושות לפגוע בחסרי הישע, בטהורים, בחפים מפשע? האמנית יודעת שהמפגש בין הנאיביות לרוע יוצר מתח ויזואלי ורגשי שאי אפשר להתעלם ממנו. הצופה נקרע בין הרצון להתרגש מהיופי הרך ובין ההכרה שמדובר בייצוג של אובדן ושבר.

נשים בפרט. אחת העבודות שגיבשה עוסקת בקליפות ביצים שעל כל אחת מהן מוטבעת המילה "כשר" - מושג הנושא משמעות של טהרה יחד עם ארבע אמות של הלכה, אך נושא קריאה לאחריות קהילתית. הקליפות מפוזרות על הרצפה, ויוצרות מתח בין הפחד לדרוך עליהן ובין תחושת שבר מתמיד. העבודה רומזת למיצב "שלכת" של מנשה קדישמן, המוצג במוזיאון היהודי בברלין, שבו המבקר נדרש לדרוך על פני פרצופים ממתכת - פעולה בלתי אפשרית כמעט מבחינה מוסרית ורגשית. בעבודותיה הנוספות פונה האמנית לאוצר דימויים שנראה לכאורה נאיבי

החומר ככלי מחאה

הבחירה של ארלנגר בקרמיקה ככלי ביטוי אינה מקרית. החומר הוא חומר גולמי, אדמתי, אך הוא עובר שינוי במגע עם חום קיצוני - בדומה לאדם במצב קצה. הקרמיקה אצלה היא גוף, עדות, ולעיתים כמו האדמה אף קבר. היא מסמלת את התרבות הגבוהה בכלי החרסינה שלה, אך מוצגת בעיקר בשברונה ובשבריריותה הכה צפויים הסודקים את הדימוי של המעטפת החלקה, המושלמת. היא עושה שימוש באלמנטים טקסטואליים, בציטוטים מהמסורת היהודית, ולפעמים באובייקטים יומיומיים שהופכים לסמליים.

פרט לעיסוק בזיכרון השואה שאותה היא חווה כאלמנט פוגעני ופטרונ, מתמודדת ארלנגר גם עם נושאים של אלימות בכלל ואלימות נגד

במרחב שבין התייעוד לאמנות, העבודות מעוררות שאלות יסודיות: האם ניתן להפוך את סמלי השואה לאמנות? האם הייצוג האסתטי של הטראומה מכבד את הזיכרון או מנכס אותו? במיוחד כאשר מדובר בניצולות שמתמודדות עם אובדן הזיכרון עקב דמנציה, השאלה נעשית חדה יותר: מי שומר על הזיכרון כאשר הזיכרון עצמו מתפוגג?

האם ניתן להחיות את הזיכרון בסמלים אלו ולהשתמש בהם גם לאסונות המלווים אותנו בהמשך דרכנו עקב זהותנו היהודית?

הטלאי הצהוב בעבודותיה של ארלנגר אינו רק סמל היסטורי אלא גם מטאפורה לסימון המתמשך, הדרך שבה הטראומה מסמנת את הגוף והנפש גם דורות לאחר מכן, שבהם הזיכרון והשכחה מתמזגים לכדי נרטיב חדש של הישרדות.

רשימת היצירות

◀ האמנית חוה ארלנגר

Cover image: Chava Erlanger, **Scratches**, mixed media, Photo: Pip Rustage | 2009

From Holocaust to Revival, oil pastels chalk | 2021

London, watercolours and acrylic | 2017

Holocaust - Past and Present, watercolours and acrylic | 2018

Looking into death reaching into life, acrylic, nails, plaster of Paris on canvas | 2005

Paris attacks, "je suis juif", oil pastels and ink | 2015

New Face - Close-up, COVID, mixed media | 2020

PTSD reflection, oil pastels, ink and watercolours | 2019

Skins, bone china, copper oxide, Photo: Pip Rustage | 2009

Walking on Eggshells (detail), pencil, charcoal, watercolours | 2019

Walking on Eggshells, pencil, charcoal, watercolours | 2019

Manchester Bombing, "One Last Time", watercolours | 2017

Seven of October, acrylic, ink, oil pastels, epoxy | 2023

Berlin terror attack (using cars as weapons), watercolours | 2016

Skins, bone china, gas reduction firing, Photo: Pip Rustage | 2010

A silent voice longing to be heard (detail), blanket, plastic porcelain | 2022

Skins, bone china, copper oxide | 2009

"A Star Shall stride", silver clay (PMC), Photo: Rafi Rosenzweig | 2012

Yellow star sketches, watercolours, ink, oil, pastels | 2011

Fragility, porcelain, bone china, PMC, Photo: Pip Rustage | 2010

Skins, bone china, copper oxide, Photo: Pip Rustage | 2009

Fragility (sketchbook), oil pastels, pencil, ink | 2010

Scratches, bone china, porcelain, precious metal Clay, Photo: Pip Rustage | 2009

Scratches (detail), porcelain, copper oxide, Photo: Pip Rustage | 2009

Blood, birth and death, cotton, plaster of Paris, glue | 2008

Scratches (detail), porcelain, Photo: Pip Rustage | 2009

Covid (detail), mixed media | 2020

Holocaust Reflection here and there and now (PTSD), cardboard, oil pastels | 2014

Chava Erlanger, Photo: Jon Shard | 2014

Walking on egg shells, sketch eggshells ink | 2022

"A silent voice longing to be heard" (details), oil pastels | 2018

"A Star Shall stride", silver clay, Photo: Rafi Rosenzweig | 2012

תמונת השער: חוה ארלנגר, **שריטות**, טכניקה מעורבת, צילום: פיפ רוסטאג' | 2009

8 ◀ **משואה לתקומה**, גיר שמן פסטל | 2021

13 ◀ **לונדון**, צבעי מים ואקריליק | 2017

14-15 ◀ **שואה - עבר והווה**, צבעי מים ואקריליק | 2018

16 ◀ **מסתכלים לעבר המוות מושיטים יד לחיים**, אקריליק, מסמרים וגבס על קנבס | 2005

19 ◀ **פיגועי פריז "je suis juif"**, דיו, פסטל שמן | 2015

20-21 ◀ **פנים חדשות - תקריב, קורונה**, מדיה מעורבת | 2020

22-23 ◀ **שיקוף של מצב פוסט־טראומטי**, פסטל שמן, דיו וצבעי מים | 2019

24-25 ◀ **עורות**, חרסינה, תחמוצות נחושת | 2009

26-27 ◀ **הולכת על ביצים** (פרט), עיפרון, פחם, צבעי מים | 2019

28-29 ◀ **הולכת על ביצים**, עיפרון, פחם, צבעי מים | 2019

30-31 ◀ **הפיגוע במנצ'סטר, "פעם אחרונה"**, צבעי מים | 2017

32 ◀ **שבעה באוקטובר**, אקריליק, דיו, פסטל שמן, אפוקסי נוזלי | 2023

33-34 ◀ **פיגוע טרור בברלין** (מכוניות כנשק), צבעי מים | 2016

38-39 ◀ **עורות**, חרסינה שרופה בגז, צילום: פיפ רוסטאג' | 2010

40-41 ◀ **"וקול דממה דקה יישמע"** (פרט), שמיכה, פורצלן פלסטי | 2022

42-43 ◀ **עורות**, חרסינה, תחמוצות נחושת פורצלן, צילום: פיפ רוסטאג' | 2009

46-47 ◀ **"דרך כוכב מיעקב"**, חימר מתכתי | 2012

48 ◀ **טלאי צהוב**, צבעי מים, דיו, שמן, פסטל | 2011

50-51 ◀ **שביריות**, פורצלן, חרסינה, חימר מתכתי, צילום: פיפ רוסטאג' | 2010

55 ◀ **עורות**, חרסינה, תחמוצות נחושת | 2009

56 ◀ **שביריות** (סקיצה) פסטל שמן | 2010

59-58 ◀ **שריטות**, חרסינה דקה, פורצלן, חימר כסף טהור, צילום: פיפ רוסטאג' | 2009

60-61 ◀ **שריטות** (פרט), פורצלן, תחמוצות נחושת, צילום: פיפ רוסטאג' | 2009

64-65 ◀ **דם, לידה ומוות**, כותנה, גבס ודבק | 2008

70-71 ◀ **שריטות** (פרט), פורצלן, צילום: פיפ רוסטאג' | 2009

72 ◀ **קורונה** (פרט), טכניקה מעורבת | 2020

74-75 ◀ **השואה: הד, פה ושם ועכשיו (PTSD)**, קרטון, פסטל שמן | 2014

77 ◀ **חוה ארלנגר**, צילום: ג'ון שארד | 2014

79 ◀ **הולכת על קליפות ביצים**, מיצג: ביצים ודיו | 2022

81 ◀ **"קול דממה דקה יישמע"** (פרט), פסטל שמן | 2018

82-83 ◀ **"דרך כוכב מיעקב"**, חימר מתכתי | 2012

קול.שירה. הוא כתב עת לשירה ופרוזה מקורית יהודית-ישראלית-דתית-נשית. יוצא לאור ביוזמת גלריית המקלט שהוקמה ב־2003 במרכז ירושלים. הגלריה, בשורה בשמי האמנות העכשווית.

נוסדה על ידי חלוצי תנועת התשובה ר' איקא ישראלי ז"ל, גיסו הרב אורי זוהר ז"ל, מרדכי ארנון ז"ל והרב ישראל גליס יבדל"א במטרה לגשר בין עולמות האמונה, היצירה והתרבות בחברה היהודית בארץ ובעולם.

